

DE DELTACOMMISSIE LEGT HAAR OOR TE LUISTER

In workshops met stakeholders heeft de Deltacommissie zich laten inspireren, heeft zij vooronderstellingen getoetst en geluisterd naar wat er onder hen leeft.

Voorliggende rapportage is een collage van uitspraken en meningen en zet de highlights uit de bijeenkomsten onder elkaar.

De weergave van de hoogtepunten is geheel voor rekening van de auteurs en weerspiegelt niet de mening van de Deltacommissie.

*Martine Leewis Harm
Albert Zanting*

28 maart 2008
C03031/BR8/017/000001/kvb

Inhoud

1	Highlights	3
1.1	Drie scenario's	3
1.2	Wat moet je doen; wat kan je doen?	4
2	De bijeenkomsten	7
2.1	Inleiding	7
2.2	De bijeenkomsten	7
2.3	De opbouw van de rapportage	9
3	12 maart – Fysische systemen en Scenariovorming	10
3.1	Plenaire terugkoppeling door commissielid mevrouw Louise Fresco	10
3.2	Fysische systemen	11
3.3	Scenariovorming	11
4	13 maart – Fysische systemen – Young professionals	13
4.1	Plenaire terugkoppeling door de heer Cees Veerman	13
4.2	Fysische systemen - groep 1	14
4.3	Fysische systemen - groep 2	14
5	27 maart – Ruimtelijke Ordening en Besluitvorming	16
5.1	Plenaire terugkoppeling door de voorzitter de heer Cees Veerman	16
5.2	Ruimtelijke ordening - groep 1	17
5.3	Ruimtelijke ordening – groep 2	17
5.4	Besluitvorming	18
Bijlage 1	12 maart - Fysische systemen	19
Bijlage 2	12 maart – Scenariovorming	21
Bijlage 3	13 maart – Fysische systemen	25
Bijlage 4	13 maart – Fysische systemen	28
Bijlage 5	27 maart – Ruimtelijke ordening	31
Bijlage 6	27 maart – Ruimtelijke ordening	35
Bijlage 7	27 maart – Besluitvorming	37
Colofon		41

HOOFDSTUK 1 Highlights

In maart heeft de Deltacommissie een serie workshops laten organiseren om met de belangrijkste stakeholders van gedachten te wisselen over hun beelden van de Nederlandse Delta in 2100, de uitdagingen die dat oplevert en mogelijke oplossingen. De commissie heeft deze gesprekken gebruikt om zich te laten inspireren, vooronderstellingen te toetsen, goed te luisteren naar wat er leeft. Een rapportage over de veelheid van wat er gezegd is kan dan ook niet meer zijn dan een bloemlezing, een collage van uitspraken en meningen. Het bereiken van consensus was immers niet het doel van de gesprekken, juist diversiteit leidt tot een rijke oogst.

Het secretariaat van de Deltacommissie heeft het organiserend ARCADIS team gevraagd om de highlights uit de bijeenkomsten onder elkaar te zetten. Deze vindt u hier. De weergave van de hoogtepunten is geheel voor rekening van de auteurs.

1.1

DRIE SCENARIO'S

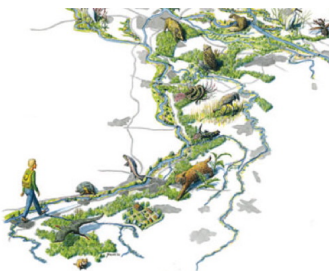
Iedere bijeenkomst begon met een rondje reflectie op de vraag 'hoe ziet Nederland er in 2100 uit?' Er blijken dan grofweg drie denklijnen te ontstaan:

1. allen naar het hoge zand;
2. de meebewegende Delta;
3. de offensieve kustverdediging.

Onder deze denklijnen blijken aannames te zitten ten aanzien van de snelheid van klimaatsverandering, bestuurlijke ontwikkelingen (ook internationaal), economische ontwikkelingen, financiële mogelijkheden en prognoses, trends in de landbouw, groei dan wel krimp in de bevolkingsontwikkeling, aannames ten aanzien van mobiliteit en verplaatsingsgedrag, trends in de woningbouw, de recreatie et cetera. Globaal kennen de redeneerlijnen de volgende varianten:

De meebewegende delta

Het maakt eigenlijk niet zo heel veel uit of de klimaatveranderingen nu fors of gematigd zijn. Delta's zijn in principe in staat om mee te bewegen met het water en de natuur. Mits ze daartoe natuurlijk de ruimte krijgen. Ruimtelijke ontwikkelingen moeten er dan ook op gericht zijn om het watersysteem uit het keurslijf van 'rood' (bebouwing), 'zwart' (infrastructuur) en in feite ook 'groen' (landbouw, traditionele natuurgebieden) te krijgen. Dat zal onherroepelijk betekenen dat bijvoorbeeld West-Nederland een stuk natter wordt dan nu. Erg hoeft dat niet te zijn, met innovatieve bouwwijzen kan heel veel worden opgelost. Makkelijker omhoog als het water komt, meer tijdelijke oplossingen in de ruimtelijke ordening. Want waarom zou een industrieterrein meteen voor de eeuwigheid moeten worden aangelegd? Waarom niet voor een paar jaar, totdat we de nieuwste ontwikkelingen weer vertaald hebben in de ruimte? De Deltabewoner van de toekomst is

jonger, flexibeler en welvarender dan nu. In de meebewegende delta moet veel aandacht zijn voor de achterstandgebieden. Want die bewegen meestal veel minder flexibel mee. Economisch gaat het echter goed met Nederland in 2100 en het geld wordt nog altijd verdiend in de meewegende Delta. Leven vanaf de - tijdelijke - terpen kan bovendien veel gemakkelijker, omdat we ons fysiek minder verplaatsen. We zijn de files zat, dus werken we thuis. En stellen ons in verbinding met de rest van de wereld via ICT.

Allen naar het hoge zand

Als we er van uitgaan dat de klimaatontwikkelingen substantieel zijn, de zeespiegel inderdaad fors stijgt, en onze technische mogelijkheden uitgeput raken, dan rest ons niets anders dan te verhuizen naar de hoge delen van Nederland. Sowieso een trend die te verwachten is, want Nederland vergrijsst, de bevolking krimpt, en de economische ontwikkeling is zodanig dat het droge achterland interessanter wordt. Mensen gaan daarom liever op de droge Veluwe wonen. En wellicht emigreren aanzienlijke delen van de bevolking naar Duitsland en verder Oostwaarts. De Randstad wordt niet bewust opgegeven, maar zeker internationale bedrijven zullen niet langer in overstroombaar gebied willen investeren. Daarbij is de economische focus mondiaal allang verschoven naar landen als China of India. In de, intussen veel nattere, Delta, zullen de oude steden wel in stand gehouden worden, maar vooral als een soort water Madurodam voor toeristen. De overheid zal natuurlijk proberen dit tij nog te keren. Ze zal echter ontdekken dat het gedrag van de bevolking, ondernemers, belangengroepen en actiegroepen maar zeer ten dele maakbaar is. En zodra bijvoorbeeld de huizenmarkt in West-Nederland instort ontstaat onherroepelijk de trek naar gebieden boven NAP. Nu nog 'onbewust levende' landgenoten worden straks ruw wakker geschut door de eerste overstromingen en gevallen van wateroverlast, en willen niet langer onder NAP wonen.

De offensieve kustverdediging

De gevaren van klimaatsverandering zijn zodanig, en de belangen in de Randstad zo groot, dat we alles op alles moeten zetten om ook het westen van Nederland droog te houden. Alle trends wijzen er op dat ook in 2100 hier nog steeds de economische motor van Nederland draait, de bevolking intussen richting 20 miljoen gegroeid is, en de waarde van have en goed achter de keringen alleen nog maar verder gegroeid is. Gelukkig hebben we de technische know-how om ons land duurzaam tegen overstromingen te verdedigen. Alleen kost dat geld en innovatiekracht. In dit toekomstbeeld heeft de overheid zeer eenduidiger gekozen voor kustverdediging en heeft voor die primaire verdediging ook de regie stevig in handen. Daarnaast is er geld beschikbaar voor onderzoek en proefprojecten, is de regelgeving vereenvoudigd, en krijgt het bedrijfsleven volop kans om innovatieve projecten te ontwikkelen. En dat kan, want de bevolking is juist op regionaal en lokaal niveau innovatief en creatief genoeg om het goed begrepen eigenbelang te willen combineren met de plannenmakers. Ook lokale bestuurders staan te trappelen om projecten tot uitvoering te brengen. Hoogste tijd om nu aan de slag te gaan! Al was het maar omdat het ook nog wel eens veel erger kan zijn dan we nu denken.

1.2

WAT MOET JE DOEN; WAT KAN JE DOEN?

Op grond van de geschetste toekomstbeelden dragen de deelnemers aan de bijeenkomsten hun ideeën en plannen aan. Gevraagd naar de beste manieren om met de geschetste toekomstbeelden om te gaan komen ze met een veelheid aan suggesties. Wat moet je doen, wat kan je doen? Uit de bijeenkomsten komt geen duidelijke rode lijn in de aangedragen mogelijke oplossingsrichtingen naar voren. Het is een caleidoscoop van bekende en nieuwe ideeën. Soms duidelijk te herleiden naar de belangen van de inbrengers, soms geheel

nieuwe denkrichtingen. Toch zijn er een aantal overheersende suggesties die door de bijeenkomsten vaak werden genoemd en bepleit. Onderstaand presenteren we ze kort. In de vervolghoofdstukken over de verschillende bijeenkomsten komt u ze steeds weer tegen.

Commissie, wees ambitieus

De oproep aan de commissie om ambitieus te zijn. Het probleem van klimaat verandering is een serieus probleem, de scope van 100 jaar lang genoeg om met 'systeemsprongen' en echte, nieuwe oplossingen te komen. Niet langer doormodderen op de ingeslagen paden. Geef een richting aan die Nederland ook weer op de kaart zet als innovatieland, als "proeftuin" voor vernieuwingen. En wees ook ambitieus voor de korte termijn; maak plannen waar dit en de komende kabinetten mee aan de slag moeten.

Geen tulpeiland voor de veiligheid

Voor grote, technische ingrepen als een (tulp) eiland in zee is, opmerkelijk genoeg, weinig animo. Zandsuppletie als beproefde wijze van kustversterking blijkt in alle varianten onmisbaar. En vrijwel niemand betwijfeld ook dat we daarmee de kustverdediging nog in lengte van jaren kunnen regelen. Verschillende delen van Nederland hebben gebiedseigen oplossingen nodig. De Wadden, het IJsselmeer, de Noordzeekust, de Zuidwestelijke Delta zijn duidelijk te onderscheiden gebieden met eigen kansen en eigen oplossingen. Eigenlijk is deze building with nature een zeer eigentijdse en toekomstvaste aanpak. Veelvuldig komt naar voren dat de overstromingsdreiging vanuit de rivieren wel eens groter kan zijn dan vanuit zee. Niet in de laatste plaats omdat de ruimte in het rivierengebied veel beperkter is.

Geld speelt geen rol

Financiering van oplossingen mag geen probleem zijn. Veiligheid tegen overstromen is een basisrecht. En als we leren op een andere manier naar de financieringsgronden te kijken mag geld geen belemmering zijn. Enerzijds wordt bepleit om de financiering - bijvoorbeeld als vast percentage van het BNP - te koppelen aan de welvaart. Veiligheid is immers een basisvoorwaarde voor welvaart en welzijn. Anderen betogen dat de business case veiligheid leert dat vrijwel elke investering die de veiligheid vergroot een rendabele zal zijn. "Vraag het maar aan bank".

Problemen met zoet water komen het eerst

Het allereerste klimaatprobleem waarmee we geconfronteerd worden is net het toenemende gevaar voor een overstroming, maar het probleem van onvoldoende zoet water. Meer droge zomers, extra zoutintrusie van uit zee. Vooral te weinig zoet water waar we het (nu) nodig hebben. De Deltacommissie wordt daarom uitgedaagd om vooral ook aandacht te geven aan dit vraagstuk. Anders verdelen van het zoete water, een brak Westland, het IJsselmeer als grote zoetwatervoorraad?

Ontstijg de schaal van Nederland

Bij meerdere bijeenkomsten is de opmerking gemaakt dat Nederland als schaalniveau veel te beperkt is om de problemen op te lossen. Minimaal Duitsland, België en Frankrijk moeten meegewogen worden. Zowel de klimaatverandering, als de socio-economische werkelijkheid speelt zich af op Europese en mondiale schaal. Daarom moeten zowel de analyses, als de oplossingen ook op die schaal worden beschouwd.

Percepties en risicobeleving

Het belang van percepties en risicobeleving bij bestuurders en bevolking wordt meerdere malen genoemd. Zolang het risico van overstromingen onderschat wordt (en de mate waarin dit het geval is, leidt tot verhitte discussies) blijft bestuurlijke daadkracht achterwege en zal draagvlak voor ingrijpende ruimtelijke maatregelen onvoldoende blijken. Men is het

er niet over eens in hoeverre en met welke mate van urgentie onveiligheid gecommuniceerd moet worden, maar dat het bewustzijn omhoog moet, is duidelijk. Dit heeft om te beginnen al consequenties voor de toonzetting van het rapport: dat moet urgentie uitstralen, en 'Telegraaf proof' zijn. Vervolgens moet bij de implementatie van de adviezen gebruik gemaakt worden van opinieleiders. Nieuwe bestuurlijke arrangementen moeten gevonden worden, samen met belanghebbenden, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Pas als 'top down' en 'bottom up' elkaar herkennen in wederzijdse belangen, zijn doorbraken mogelijk.

De Deltadictator

In de jongerenbijeenkomst viel de term "deltadictator". Is een Deltadictator nodig? In de alle bijeenkomsten kwam sterke centrale regie en/of macht aan de orde. In de eerste plaats is veelvuldig gememoreerd dat het in de bestuurlijke constellatie van Nederland lastig kan zijn om grote ruimtelijke keuzes te maken. Het grand design voor Nederland lijkt weer meer bespreekbaar. In de tweede plaats voor de situatie van de (dreigende) ramp. Dan kan er niet meer gepolderd worden en moet er een "Deltadictator" klaar staan om de touwtjes in handen te nemen. Dat is dan een goed voorbereide organisatie met een duidelijke commandolijn die de ramp managed.

HOOFDSTUK 2 De bijeenkomsten

2.1

INLEIDING

Hoe kan de Nederlandse Delta ook op de lange termijn klimaatbestendig ingericht worden? Dat is de centrale vraag waar de Deltacommissie mee op pad gegaan is. De Deltacommissie vond het van meet af aan erg belangrijk om iedereen die daar prijs op stelde, in de gelegenheid te stellen mee te denken, informatie aan te dragen en zorgen te delen. Dat deed ze in één op één gesprekken en tijdens werkbezoeken. En daartoe organiseerde ze in maart een serie workshops voor haar directe belanghebbenden. En wel:

§ 12 maart	Den Haag	Fysische systemen en scenariovorming
§ 13 maart	Rotterdam	Jeugd: probleemanalyse + oplossingen en scenariovorming
§ 27 maart	Utrecht	Besluitvorming en ruimtelijke ordening

De workshops werden uitstekend bezocht, de deelnemers en commissieleden bleken over het algemeen tevreden met de bijeenkomst en de opbrengsten. Dit rapport geeft een zo compleet mogelijk beeld van deze ontmoetingen.

2.2

DE BIJEENKOMSTEN

Tijdens de voorbereidingen bleek al snel dat we alle denkstappen samen in de groep moesten maken.

- § Hoe ziet de wereld er uit in 2100, welk beeld heb je daarbij?
 - § Hoe interpreteer je de bestaande scenario's? Deze werden, indien nodig en relevant vervolgens kort geïntroduceerd.
 - § Hoe duid je trends als bevolkingsgroei of – krimp, economische ontwikkelingen, technische ontwikkelingen, life stile ontwikkelingen in relatie tot klimaatverandering?
 - Opbrengst: gedeelde beelden in de groep, zodat een zinvol vervolgesprek plaats kan vinden.
- § Hoe kunnen we of moeten we inspelen op die verwachte ontwikkelingen? Welke knelpunten moeten we oplossen, hoe doen we dat? Wie doet wat? Welke informatie hebben we nog gemist, met wie moeten we in gesprek, dan wel in debat?

Gevolgte werkwijze

Alle bijeenkomsten zijn ongeveer op dezelfde manier georganiseerd.

Opening en introducties

Cees Veerman heette de aanwezigen elke keer welkom en zette op hoofdlijnen de werkwijze van de commissie en de wijze waarop met de opbrengsten van de bijeenkomst wordt omgegaan neer. Vervolgens gingen de aanwezigen naar hun eigen workshop, alwaar een van de commissieleden een op maat gesneden inleiding hield. Vervolgens werden er meerdere gespreksronden gehouden:

Ronde 1: Hoe zien we de toestand in Nederland zo rond 2100?

Deelnemers werkten rond een grote kaart van Nederland, die is ingedeeld in regio's en thema's (overstromen, overlast, verzilting, et cetera). Op "fiches" geven zij aan welke toestand zij waar verwachten. Harde feiten in groen (Nederland in 2100), onzekerheden in geel (welke uitdagingen zien we). De fiches worden op de kaart gepositioneerd. Onder leiding van de discussieleider volgde een verdiepend gesprek per regio/thema. Aanvullingen worden aan de kaart toegevoegd.

Afbeelding 2.1

Impressie (12 maart)

Ronde 2: Hoe moeten/kunnen we inspelen op die verwachte toekomst?

De deelnemers bouwden vervolgens gezamenlijk aan zoveel toekomstverhalen als opportuun zijn, die duidelijk onderscheidend zijn. De ervaring leerde dat zich, vanuit de verschillende scenario's, globaal de volgende strategieën aftekenen:

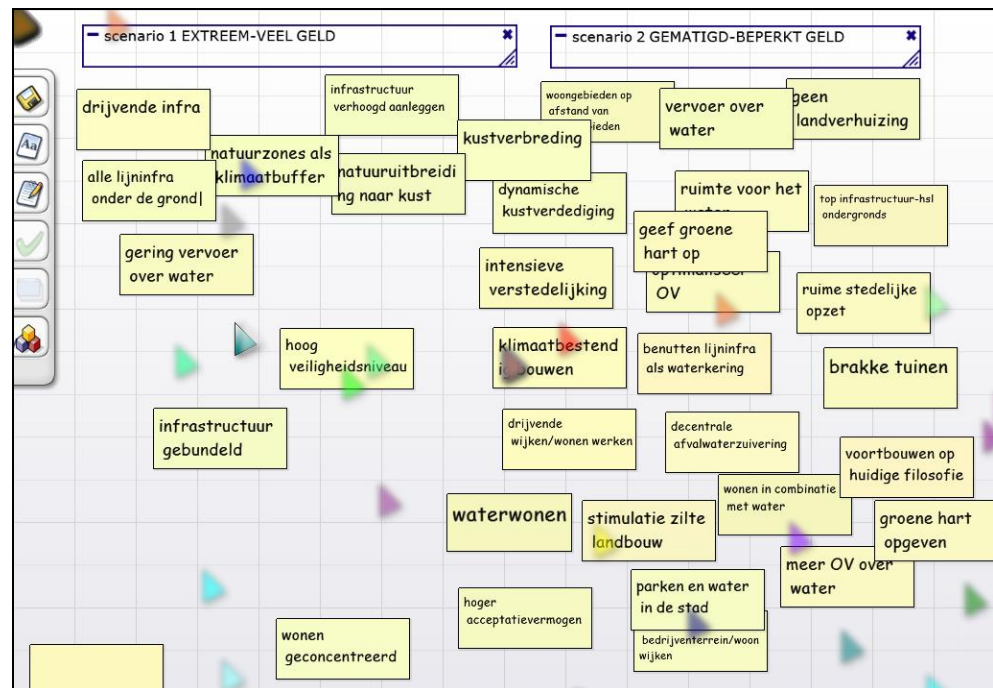
Variabelen in scenario's	Ruimtelijke strategieën			Combinaties
	De meebewegende Delta	Allen naar het hoge zand	De offensieve kustverdediging	Multifunctionele oplossingen
Snelheid klimaatsverandering				
Bestuurlijk				
Economie				
Financieel				
Landbouw				
Groei/krimp; bevolking				
Infra/mobiliteit				
Woningbouw				

Recreatie				
Et cetera				

In de tweede ronde ging het gesprek, waar mogelijk, over oplossingsrichtingen. Al snel bleek als constante, dat er twee hoofdscenario's/strategieën ontstonden, te weten: een 'gematigd scenario' (matige klimaatsverandering, matige bevolkingsgroei) en een 'extreem scenario' (stevige klimaatsverandering, grote bevolkingsgroei et cetera). Resultaat: een gedeeld beeld over wat de groep als belangrijkste toekomstbeelden ziet, wat daarbij de uitdagingen zijn, en wat er tussen nu en 2100 moet gebeuren (oplossingsrichtingen) om adequaat met dat toekomstbeeld om te gaan.

Afbeelding 2.2

Illustratie brainstorm

Terugkoppeling door de commissieleden en slotreflectie

Aan het eind van iedere gespreksronde werden de commissieleden uitgenodigd aan 'hun' groep terug te geven wat ze gehoord hadden, wat opviel, wat ze terug ging koppelen naar de voorzitter, en wat ze uiteindelijk mee naar huis zou nemen. De bijeenkomsten eindigden elke keer plenair, waarbij de voorzitter, dan wel de vicevoorzitter, terug gaf aan de zaal wat er was komen bovendrijven.

2.3

DE OPBOUW VAN DE RAPPORTAGE

De rapportage is in 'omgekeerde volgorde' opgebouwd, dat wil zeggen dat we, per bijeenkomst, beginnen met de weergave van de dagvoorzitter (1 x Louise Fresco, 2 x Cees Veerman), vervolgens de belangrijkste bevindingen per workshop presenteren, om te eindigen met een opsomming van markante uitspraken. In de bijlage staat een redelijk complete weergave van hetgeen gezegd en opgeschreven is. Nota bene, onze verslagleggers hebben geen woordelijke verslagen gemaakt, maar impressies. Meer als geheugensteun om de bijeenkomsten in de herinnering terug te brengen, dan als volledige weergave van alles wat beargumenteerd is. In het eerste hoofdstuk "Highlights" staat de samenvatting gemaakt door het ARCADIS-team. Accenten die daar worden aangebracht zijn voor rekening van het ARCADIS-team.

HOOFDSTUK 3

12 maart – Fysische systemen en Scenariovorming

3.1

PLENAIRE TERUGKOPPELING DOOR COMMISSIELID MEVROUW LOUISE FRESCO

De kop is er af. Op deze eerste vruchtbare luisterdag voor de Deltacommissie is er veel gezegd. Er zijn discussies gevoerd waarin mensen elkaar vonden en er zijn discussies gevoerd waarin tegenstellingen in visie zichtbaar werden.

In ieder geval zijn de genodigden het erover eens dat zij van de Deltacommissie een consistent en visionair plan verwachten dat recht doet aan de samenhang van de problematiek. Dat wil zeggen globaal genoeg om voor de lange termijn toepasbaar te zijn, maar ook specifiek genoeg om actie van de kabinetten nu te vragen en om kaders te stellen voor de toekomst. In de generieke scenario's moet veiligheid leidend zijn en worden zowel defensieve als proactieve scenario's beschouwd. Hierbij dient zowel met fysieke als met de sociaaleconomische aspecten rekening te worden gehouden. De traditie van de maakbaarheid van de natuur staat hierbij ter discussie.

Veiligheid blijft een taak van de overheid, waarbij de overheid moet beseffen dat begrip en gevoel voor veiligheid zowel door een rationele als een emotionele component opgebouwd wordt.

De visie van de commissie wordt ondersteund dat de overheid niet moet wachten, maar nu moet handelen, zich baserend op de verrijkende visie die door de commissie wordt opgesteld. Integraal, genuanceerd, duidelijk en met aandacht voor specifieke regionale verschillen.

Het identificeren van kansen is erg belangrijk en financiering mag geen beperkende factor zijn. Zorg dat de visie 'Telegraaf-proof' is, benut ervaringen met oude oplossingen en leer van eerdere fouten. Het rapport van Deltacommissie moet voor iedereen toegankelijk en te snappen zijn; duidelijke taal en heldere beelden helpen hierbij.

De genodigden komen tot de volgende conclusies

- § Er is brede overeenstemming over zandsuppletie. In ieder geval moet dit op korte termijn een onderdeel van de oplossing zijn.
- § Nieuwe, innovatieve oplossingen voor de kustverdediging zijn meer omstreden.
- § We praten over wateroverlast én droogte. Houd ook bodemdaling in gedachten.
- § Onderzoek gebruiksfuncties die minder grondgebonden zijn.
- § Demografie en energie blijven onduidelijke factoren.
- § Water biedt naast bedreiging ook kansen. Beschouw Nederland als een experiment, een plek voor know-how. Formuleer in termen van kansen.

- § Oplossingen hebben zowel een technische, sociaaleconomische als een ruimtelijke dimensie.
- § Er zijn verschillende beheersmaatregelen, waarbij het onderscheid hard/zacht niet voor iedereen even duidelijk is.
- § Schaal: de BV NL kan het probleem niet alleen oplossen. Onze toekomst moet in de bredere context gezien worden.
- § Door hun specifieke kenmerken vragen de volgende gebieden om specifieke regionale uitwerkingen:
 - § Zuidwestelijke deltagebieden inclusief de Nieuwe Waterweg;
 - § Hollandse kust;
 - § Waddenzee plus Noordelijke kust;
 - § Rivieren inclusief IJsselmeer;
 - § Noordzee.

3.2

FYSISCHE SYSTEMEN

FACILITATIE

Deltacommissie: de heer Marcel Stive

ARCADIS: de heer Harm Albert Zanting

Samenvatting van belangrijkste punten

Zandsuppletie lijkt nog altijd een prima 'tijdelijke' oplossing; de aanwezigen weten niet zeker of het over 200 jaar nog altijd de geëigende weg zal zijn. Dynamisch handhaven van de kustlijn valt daar ook onder. Voor eilanden zien de aanwezigen geen rol bij de kustverdediging, ze kunnen hooguit om andere redenen (recreatie, woningbouw, etalage van Nederland) neergelegd worden. Eilanden kunnen zelfs negatief werken; de kustlijn wordt er langer van en de opbouw van de zandige kust vertraagt. Geulen voor de kust lijken wel een interessant te onderzoeken alternatief. De aanwezigen twijfelen nog of het wel economisch haalbaar blijft om in de lage delta te blijven. De Waddenplaten dreigen in ieder geval te verdrinken als de zeespiegelrijzing hoger blijkt dan 80 cm per eeuw. De Zuidwestelijk Delta en de rivieren moeten kunnen blijven afwateren op zee, anders gaat het dichtslibben. Het afdammen van delen van de Delta in Zeeland zal niet leiden tot de groei van natuurlijke eilanden. Wel is het mogelijk om opbouwende processen buitendijks te stimuleren in de Westerschelde.

Blijf bij het deltadenken bewust van het feit dat water ook van de rivieren, uit de grond en uit de hemel komt. Voor toekomstige piekafvoeren zal er meer water door Zeeland moeten, onder andere de totale Waalafvoer.

Uitwerking in detail: zie bijlage 1.

3.3

SCENARIOVORMING

FACILITATIE

Deltacommissie: de heer Pavel Kabat

ARCADIS: mevrouw Martine Leewis

Samenvatting belangrijkste punten

1. Er is draagvlak voor een doorkijk naar 2050/2100.
2. De groep maakt een hoofdindeling in twee denkrichtingen: 1) defensieve verdediging en 2) (pro-)actieve verdediging. Defensief wordt geassocieerd met harde verdediging, maar zou

beter omschreven kunnen worden als het 'weerstandscenario'. Proactieve verdediging denkt in kansen die wateroverlast met zich meebrengt. Het wordt geassocieerd met zachte verdediging en kan omschreven worden als 'veerkrachtscenario'. Waarbij natuurlijk duidelijk is dat harde verdediging heel innovatief kan zijn, en ook kansen kan bieden. En dat omgekeerd het veerkrachtscenario niet altijd betekend dat land aan de golven wordt prijsgegeven, er kan ook nieuw land door gewonnen worden. Zacht betekent echter ook veilig. Zo blijkt wel het belang van taal.

3. Het is belangrijk ook zonder ramp na te denken over oplossingen voor veiligheid in de delta. Nederland als soort proeftuin, leren in de delta.
4. Bij de financierbaarheid van vraagstukken zouden euro's geen probleem mogen zijn. Nederland gaat met investeringen in waterveiligheid om zoals we een huis kopen: afschrijving over een bepaalde termijn. Er zijn wel slimme nieuwe financieringsconstructies nodig, zoals de samenwerking met private sectoren.
5. De bevolking vraagt steeds meer zekerheden. Er is een paradigmashift nodig om begrip bij de mensen terug te brengen dat de overheid geen absolute garantie kan geven.
6. Durf de vleugels te spreiden buiten Nederland, bijvoorbeeld door de introductie van verhandelbare overstromingsrechten.
7. De acceptatie van risico verschilt per situatie. De beleving van kwetsbaarheid is bijvoorbeeld een hele andere dan wanneer we in het vliegtuig zitten.

Belangrijke discussies:

- § offensief versus defensief;
- § RO en ruimtelijke keuzes;
- § kijk naar het gebied: op zand, estuariene omgeving, kust versterken;
- § krimp versus groei;
- § mobiel versus niet mobiel;
- § nationale versus mondiale ontwikkelingen.

Uitwerking in detail: zie bijlage 2.

HOOFDSTUK

4

13 maart – Fysische systemen – Young professionals

4.1

PLENAIRE TERUGKOPPELING DOOR DE HEER CEES VEERMAN

Grote lijnen

Er is duidelijk sprake van een groot urgentiegevoel. Iedereen is het er over eens dat er een probleem is en dat er wat moet gebeuren. De problematiek wordt bekeken vanuit het heden. Het is echter een lange termijn vraagstuk dat voortdurende aandacht nodig heeft en dat een groot basisontwerp vraagt waar de toekomst aan gerelateerd wordt. Het basisontwerp moet houvast bieden voor de komende decennia. In feite is er behoefte aan een grote centrale visie over Nederland, waar uitwerkingen aan opgehangen kunnen worden en waar open op ingespeeld kan worden als maatschappelijke veranderingen zich voordoen. Momenteel treedt er vertraging op door een net van regelgeving en belemmeringen. Een krachtig omgaan met de problematiek is gewenst, zodat sneller tot actie overgegaan kan worden. Misschien is er wel een 'Deltadictator' nodig om dit soort lange termijn plannen voor elkaar te krijgen? De centrale overheid zou door moeten pakken en grenzen neer moeten zetten en de uitwerking op regionaal niveau terecht laten komen.

Het probleem zit eerder bij de mensen dan bij de natuur. De natuur past zich sneller aan dan mensen. Voor verschillende problemen zijn er verschillende oplossingen en verschillende gebieden vragen ook om verschillende oplossingen. De Waddenzee vraagt niet hetzelfde als het IJsselmeer. Naast fysieke aanpassingen is er ook een verandering in de veiligheidsperceptie en de eigen verantwoordelijkheid van burgers nodig.

Er blijkt telkens strijd te bestaan om dezelfde hoeveelheid euro's. Er is concurrentie tussen de financiering van verschillende vraagstukken, zoals vergrijzing.

De Young Professionals verwachten van de Deltacommissie een lange termijn visie, met een goede onderbouwing en een heldere probleemanalyse. Daarnaast verwachten zij een aantal concrete korte termijn acties en hopen zij dat er duidelijk keuzes gemaakt zullen worden.

Specifieke oplossing(s)richting(en)

- § Combinaties van functies, zoals wonen op water in combinatie met een zoetwater reservoir op het IJsselmeer.
- § Denk in de vorm van een trendbreuk. Verlaat de paden waarin we gewend zijn te denken, zoals 'mobiliteit is auto rijden'.
- § De EU heeft een dominante rol en gaat bepalen wat we gaan doen.

- § Laat natuurlijke processen hun gang gaan en laat uit de verloedering iets nieuws ontstaan.
- § Ontdek de mogelijkheden van Superdijken.
- § Hoewel omstreden, is compartimentering als oplossing wel genoemd.
- § Hoogbouw met lichte materialen.
- § Kust verbreden, eiland in zee, meer natuur, ophogen. Motieven: veiligheidsverbetering en ruimte.
- § Investeer in goed onderhoud.
- § Zijn de normen vanuit de risicosfeer gezien up to date?
- § Meer ruimte voor natuur.

4.2

FYSISCHE SYSTEMEN - GROEP 1

FACILITATIE

Deltacommissie: de heer van Oord

ARCADIS: mevrouw Ursula Blom

Samenvatting belangrijkste punten

Voor twee verschillende scenario's; Extreme klimaatsverandering en 40 miljoen inwoners, en Lichte klimaatverandering, 10 miljoen inwoners is een brainstormronde gehouden om oplossingen te inventariseren. Hier kwamen 'harde', 'zachte' en 'ruimtelijke' oplossingen uit voort. In het extreme scenario ging de voorkeur uit naar een combinatie van harde maatregelen als het verbreden van de kust, de aanleg van superdijken, tegen de achtergrond van brede steun voor de gedachte 'voorkom dat het ooit gebeurt'. Wat stemmen gingen wel uit naar de idee dat de basisbescherming door de overheid geboden moet worden, met aanvulling vanuit de eigen verantwoordelijkheid van mensen. Als gekeken wordt naar ruimtelijke oplossingen, zoekt men het meervoudig ruimtegebruik vooral in de vlucht naar boven. Ook in het lichte scenario vinden de aanwezigen dat kustverbreding loont. Daarnaast zijn in dit scenario duidelijk minder systemsprongen nodig: een combinatie van goed onderhoud, het huidige veiligheidsbeleid uitvoeren met daarnaast of daarboven mogelijk een herziening van het normenstelsel, veel aandacht voor de eigen verantwoordelijkheid van betrokkenen en een rendabel veiligheidsniveau nastreven zijn de geluiden die gehoord zijn. Conclusie: alleen bij een extreem scenario moet het roer om, bij een licht scenario kunnen we 'doormodderen'.

Uitwerking in detail: zie bijlage 3.

4.3

FYSISCHE SYSTEMEN - GROEP 2

FACILITATIE

Deltacommissie: mevrouw Tracy Metz

ARCADIS: mevrouw Martine Leewis

Samenvatting belangrijkste punten

De toekomstbeelden in deze groep werden vooral gedomineerd door het wenkend ruimtelijk perspectief: Nederland is een waterrijk land in een opdrogende wereld. Land en bevolking krimpen volgens de deelnemers, waardoor je een wezenlijk andere Randstad in 2100 krijgt dan nu. Veel waterrijker, met minder inwoners. Wellicht is er, naast dit cultureel erfgoed, een tweede Randstad op het hoge zand nodig waar het geld verdiend wordt. De 'achterlanden' van dit moment richten zich naar buiten: het Noorden naar Duitsland, Brabant meer richting de zuiderburen. Daarom zou er meer in de randen van de delta

geïnvesteed moeten worden. De tijd van vrijblijvend gebabbel is echter wel voorbij; er moet veel meer urgentie ontstaan, en de eerste stappen moeten vandaag al gezet worden. Dat kan, door veel slimmer functies te combineren:

- § door de oude onderleggers in het landschap, zandruggen, oeverwallen, strandwallen weer leidend te laten zijn in het ruimtelijk ontwerp;
- § door water en seizoensgebonden activiteiten veel sterker te combineren;
- § door wonen op de grootste zoetwatervoorraad van Nederland, het IJsselmeer, actief te stimuleren;
- § door veel meer transport over water te laten plaatsvinden.

Uitwerking in detail: zie bijlage 4.

HOOFDSTUK

5

27 maart – Ruimtelijke
Ordening en Besluitvorming

5.1

PLENAIRE TERUGKOPPELING DOOR DE VOORZITTER DE HEER CEES VEERMAN

- § Er is genoeg gepraat. Veel is duidelijk. Nu moet er iets gebeuren.
- § Wat is de definitie van veiligheid? Veiligheid heeft een technische component, maar vooral ook een gevoelscomponent. Waar ligt de grens? Wat accepteren we?
- § Gewenst karakter van het rapport: realistisch verhaal waarin de kansen worden benadrukt. Geen pessimistisch verhaal. Belangrijk is ook hoe krijg je de urgentie tussen de oren? Maar wel met de neus op de feiten drukken.
- § Om het gevoel bij burgers te versterken dat de overheid echt iets doet, zullen er zichtbare acties aangegeven moeten worden voor de korte termijn (no regret). Dit moet zich manifesteren in concrete projecten. Het mandaat van de commissie reikt verder dan het huidige kabinet, wat legitimeert dat de commissie een voorstel voor de lange termijn doet.
- § Duurzame oplossingen genereren door bouwen met de natuur.
- § Laat het rapport de basis zijn voor langjarige beslissingen.
- § Een centrale en krachtige regie is vereist.
- § Betrek mensen en maatschappelijke organisaties die voor een breder publiek aansprekend zijn. Het vooruitbrengen van de denkwereld van mensen hangt af van die mensen die noodzakelijke maatregelen onder de aandacht kunnen brengen. Een charismatische uitstraling helpt.
- § We hebben de tijd aan onze zijde. We kunnen experimenteren met nieuwe technieken en beslissingen aanbevelen voor volgende generatie.
- § Belangrijke vraag wordt: Wat moeten we opgeven; waar kan ruimte gecreëerd worden? De grond voor landbouw wordt duurder.
- § Beschouw tijd en verticale ruimte. Geconcentreerd bouwen is nodig. Demografisch komen er meer ouderen. Een vergrijzende samenleving leeft dicht op elkaar, met voorzieningen bij de hand. Dit leidt tot veel appartementenbouw. Bied ook ruimte in de hoogte, bijvoorbeeld door ruime balkons.
- § De infrastructuur en het openbaar vervoer zijn van wezenlijk belang, met name voor evacuatie/vluchtwegen.
- § Boodschap die werd meegegeven: Geld is geen probleem. Er zijn meerdere partijen die mee kunnen financieren. We leven in een land met een hoog welstandsniveau. Wel is de vraag bij iedere euro: aan welke kwestie willen we het uitgeven?

Maatregelen die opvielen:

- § er wordt verschillend gedacht over kustverbreding al dan niet met eilanden, gekoppeld aan functies (natuur, recreatie, wonen, maak werk met werk);
- § concentreer functies in bepaalde gebieden. Dat noodzaakt tot keuzes. Blijf daarbij en wees consistent. Dit is ook een vraag vanuit het bedrijfsleven;
- § de lagenbenadering is een goede structurerende methode. De fysieke laag is bepalend voor de inrichting van de ruimte.

5.2

RUIMTELIJKE ORDENING - GROEP 1

FACILITATIE

Deltacommissie: de heer Jaap van Duijn

ARCADIS: de heer Harm Albert Zanting

Samenvatting belangrijkste punten

De demografische en de economische ontwikkeling hoeven helemaal niet geleidelijk te zijn. Kijk bijvoorbeeld naar de gevolgen van Katrina. Na de ramp keerden velen niet terug. Dat zou na een overstroming in de Randstad ook heel goed kunnen gebeuren. Een deel van de aanwezigen pleit voor een "groot gebaar", bijvoorbeeld het stichten van een zeer goed beschermde miljoenen stad, waar wonen en economische excellentie geconcentreerd worden. Daar wordt tegen in gebracht dat dit model helemaal niet past bij de Nederlandse volksaard en de ontwikkelingen die nu zichtbaar zijn. De ruimtelijke ordening in Nederland vindt nu eenmaal altijd probleem gestuurd plaats.

De grote kwestie is niet de kustverdediging, maar de inrichting en de water/klimaatvraagstukken in het binnenland. Daar is een transitie nodig. Water is niet meer free for all beschikbaar. Onze kennissector zal oplossingen aandragen. Het lijkt wel duidelijk dat we zuiniger met de ruimte moeten zijn. Kritischer op functies die van oudsher veel ruimte gebruiken.

De kustverdediging blijven baseren op suppleties en ondertussen het gebied gebruiken als proeftuin voor innovaties.

Uitwerking in detail: zie bijlage 5.

5.3

RUIMTELIJKE ORDENING – GROEP 2

FACILITATIE

Deltacommissie: mevrouw Ineke Bakker

ARCADIS: mevrouw Ursula Blom

Samenvatting belangrijkste punten

De oplossingen moeten volgens deze aanwezigen vooral in de hogere delen van Nederland gezocht worden. Daarbij moeten sterke landschappen, als de Wadden, prioriteit krijgen boven zwakkere delen. De overheid mag daarbij dirigistischer optreden dan nu het geval is. En men moet willen wat men zegt te willen, met andere woorden; als beslissingen consequenties hebben, moeten die ook genomen worden. Daartoe moet het urgentiegevoel in de waterdiscussie omhoog. Ruimte voor water kan op de volgende manieren gevonden worden:

- § zeewaarts: uit de laaggelegen gebieden naar zee;

- § verdichten van functies: meer stapelen. In combinatie met een bouwstop: op bepaalde lage plekken echt niet meer bouwen;
- § tijdelijk bouwen, via tijdelijke gronduitgifte;
- § logischer bouwen: herstel de zichtlijnen. Dit herstelt tevens de betrokkenheid bij het landschap.

Uitwerking in detail: zie bijlage 6.

5.4

BESLUITVORMING

FACILITATIE

Deltacommissie: de heer Andries Heidema

ARCADIS: mevrouw Martine Leewis

Samenvatting belangrijkste punten

Hoe zorgen we ervoor dat dit rapport niet in een la verdwijnt?

Geef de urgentie zo weer dat de pijn in de buik wordt gevoeld, en tegelijk handelsperspectief biedt. Niet negatief, en kansen onderstrepen door te koppelen aan acute dossiers, om slagkracht niet kwijt te raken. Benoem korte termijn acties en ga meteen aan de slag. Zorg dat opinieleiders 'binnenboord' zijn in verband met verminderen van de weerstand en om jouw boodschap uit te dragen. Wat nodig is zijn nieuwe bestuurlijke arrangementen met inbegrip van het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties. Belangrijke woorden: lobby, onderbuik, creëren bewustzijn, inzetten sleutelfiguren die de boodschap uitdragen, waarna de politiek niet anders kan dan meegaan.

Hoe borgen we duurzame grote besluiten? Structuren en personen

De problematiek gaat niet alleen over structuren, maar vooral om aansprekende charismatische personen die opstaan.

Financiering

Geld is geen probleem. Maar gaat deze redenering ook op als het onderhoud van de bescherming van NL betaald moet worden?

Uitwerking in detail: zie bijlage 7.

BIJLAGE 1

12 maart - Fysische systemen

Centrale vraag: Waar willen/kunnen we wonen, werken, recreëren? Wat zijn de mogelijkheden?

Uit de startdiscussie komt al snel naar voren dat er gedragen wordt dat er stap voor stap weer de interactie met het water opgezocht wordt. Bodem drainage, veerkracht van de Nederlandse kust. Nederlanders moeten zich er meer van bewust worden dat we in de toekomst moeten leren leven met water.

Kust

Stel dat de zeestroom verandert, hoe reageert de Hollandse kust daar dan op? Het zal zo zijn dat het zand blijft liggen en er zullen weer andere dingen zijn die dan gaan spelen. Netto verdwijnt er nog steeds zand uit de kustzone.

Zandsuppletie zou een goede maatregel zijn tegen de eroderende kusten. Bij zandsuppletie hebben we het over ongeveer 50.000 tot 100.000 kubieke meter zand per jaar. Als de zeespiegel circa 80 cm per eeuw stijgt, moeten we naar 60 miljoen kubieke meter zand. Het is niet zeker of zandsuppletie over 200 jaar nog steeds een optie is. Vooralsnog is het echter een prima aanpak. Dit dynamische handhaven behoort tot de geschikte maatregelen.

Eilanden zelf hebben geen rol in kustverdediging. De eilanden zorgen weliswaar voor meer luwte van golfslag, maar hebben geen substantieel versterkend effect. Een negatief aspect van eilanden is dat deze tijdens normale condities zorgen voor een langzame zandige opbouw van de kust en een verlenging van de kust. In theorie moet deze zo kort mogelijke zijn, voor een zo goed mogelijke bescherming. Misschien is het een optie om de eilanden los te koppelen van het veiligheidsaspect.

Marcel Stive wil graag weten hoe de groep tegenover de kunstrippen van Haskoning staat. De kunstrippen kunnen misschien wel een rol spelen in de kustversterking. Echter deze hebben als nadeel dat ze, evenals de eilanden, tijdens normale condities de opbouwende functie van de golfen vertragen, verzwakken of zelf helemaal wegnemen. Ook is de vraag of het financieel haalbaar is om te 'concurreren' tegen de normale zandsuppletie. Waarschijnlijk zullen de aanlegkosten en de onderhoudskosten niet opwegen tegen de kosten van de zandsuppleties.

Ook is het idee van geulen voor de kust naar voren gekomen met een ordegrootte van één miljard kubieke meter. Het vrijgekomen zand kan worden gebruikt voor een eiland op zee, of een eiland op het land. Dit alternatief lijkt interessant voor verder onderzoek.

Zijn de veranderingen in het fysische systeem dusdanig dat we ons sociaal/economische moeten aanpassen, bijvoorbeeld door het zwaartepunt van de economie te verleggen naar hogere gronden? We weten dat er veranderingen aankomen, maar we weten niet in hoeverre en met welke snelheid. Als we de trends en voorspellingen doortrekken krijgen we grootse veranderingen. De opdracht aan de Deltacommissie is om de grote lijnen uit te zetten. Er moet besloten worden op welke manier Nederland anticipeert op deze

veranderingen. Gaan we dynamische meegroeien met de zee, of gaan we Nederland hermetische afsluiten van de zee.

Door de zeespiegelstijging en de verhoging van de afvoer van de IJssel komen de waddenplaten steeds meer te 'verdrinken'. Een zandmotor biedt mogelijk een oplossing. De Waddenzee kan een zeespiegelstijging van 60 tot 80 cm per eeuw 'overleven'. Wordt dit hoger, dan zal de Waddenzee verdrinken.

De Zuidwestelijke Delta en de Rivieren zullen een opening met de zee moeten houden anders ontstaat er te weinig ruimte, het zal daar dan gaan dichtslippen. Het afdammen van een aantal delen van de delta in Zeeland zal niet leiden tot natuurlijke eilanden. Wel is het mogelijk om opbouwende processen buitendijks te stimuleren in de Westerschelde.

Met meegroeien wordt verstaan dat het land evenredig met de zeespiegel wordt verhoogd. Zodoende blijft het zelfde hoogteverschil tussen de waterlijn en het maaiveld bestaan. Ook kan ervoor gekozen worden om het land 'potdicht' te maken. We laten de zeespiegel rijzen en zorgen ervoor dat de dijken en kunstwerken de veiligheid van het achterland blijven garanderen.

Rivieren

Verlies niet uit het oog dat het gevaar ook vanuit Lobith en de lucht komt. Rivieren spelen een grote rol in de wateroverlastproblematiek. Pieken in de rivierwaterafvoer en hevige neerslag. Wat zijn de oplossingsrichtingen voor het rivierengebied in de negatiefste scenario's? Wat zijn bijvoorbeeld de effecten op de huidige Maeslantkering? Is 'hard als het moet, zacht als het kan' de oplossing?

De Rijn voert nu ca. 12.000 m³/s af. Getallen als 16.000 of 18.000 zijn nog ver weg en moeten relatief gezien worden. Zeker als we bij Duitsland kijken, daar hanteren ze nog een 1:100 tot 1:200 norm voor de rivierdijken. Wat een aandachtspunt is in het rivierengebied zijn de splitsingspunten. Het project 'Ruimte voor de rivieren' wordt door de groep als een goede stap gezien.

Voor toekomstige piekafvoer zal er meer water door Zeeland moeten, onder andere de totale Waalafvoer.

Aandachtspunten voor de rapportage van de Deltacommissie

Er zullen planmatig stap voor stap oplossingen aangedragen moeten worden, waarbij de grote lijnen vooraf geschetst worden, aangevuld met 'no-regret' maatregelen.

Belangrijk is ook dat er geen paniek wordt gezaaid. Probeer een positieve houding in te nemen in het rapport, en draag dit naar buiten toe uit.

BIJLAGE 2

12 maart – Scenariovorming

*Uitwerking in detail**Nederland in 2100: de uitdaging*

- § Nederland is een samenleving die de concurrentie op Europees en mondiaal niveau goed aankan. Hoge standaard van techniek en wetenschap.
- § Krimpemde of stabiele bevolkingsgroei. Deltagebieden zijn de best beschermde gebieden ter wereld. Lukt veiligheid bevolkingsgroei uit? Of omgekeerd? Kip-ei. En laten mensen zich wel leiden? Of de bevolking en economie nou wel of niet groeien, hoe dan ook hebben we economisch veel te beschermen.
- § Welke bandbreedtes moeten we in acht nemen? Stelling: economische groei is mogelijk in combinatie met dubbel ruimtegebruik, waarna aan weerbaarheid gewerkt wordt.
- § De zoetwaterdiscussie is pregnanter voor de economie dan het teveel aan water, de bodem daling en de inklinking. Niet iedereen is het hiermee eens. De onderbouwing van de droogtescenario's in Europa zijn discussieerbaar.
- § Hoe kunnen we de landbouwproductie in Nederland veilig stellen, zowel vanuit economisch perspectief als vanuit de onzekere factoren van voedselzekerheid en energieteelt?
- § De burger in Nederland wil veiligheid. Veiligheid en risico's zijn ook een kwestie van beleving.
- § Voldoende en mooie woonruimte.
- § Geschikte broed-, paai- en paarplaatsen en kraamkamers voor vissen en vogels.
- § Bij te veel aan water kan ook de keuze worden gemaakt dat Nederland een keer onder water komt te staan.
- § Hoe groot is de bandbreedte van de effecten en hoe kun je daar gezien de tijd op inspelen? Weerbaarheid betekent niks in de Alexanderpolder die 6 meter onder NAP ligt. Moeten we onze watersystemen instellen op weerextremen?
- § Wie zegt dat alles in de Randstad blijft bestaan op de huidige locatie?

Oplossingen

De oplossingen zijn zoveel als mogelijk gekoppeld aan scenario's. Let op, dit betekent niet dat in de uiteindelijke uitwerking van scenario's een oplossing niet in meerdere scenario's meegenomen kan worden.

Verdediging en watersystemen

Veerkracht

- § Met de natuur werken aan kustverdediging.
- § Natuurlijke klimaatbuffers uitwerken en toepassen. Deze vergroten de natuurlijke veerkracht van Nederland.
- § Rivierverruiming en dijkversterking uitwerken voor plekken waar de eerste grote knelpunten verwacht worden, waarschijnlijk in het benedenrivierengebied.
- § Bij te veel water dreiging vanuit rivieren: rivier ruimte geven, groot meer aanleggen als manipulatie middel.
- § Gaten maken in dammen (Plan Grevelingen, Plan Waterlely).

- § Bij te weinig water: een zoetwatermeer aanleggen in hoge deel van NL als buffer en retentie.
- § We denken tweedimensionaal. Kans voor optimaal reservoirbeheer is zowel boven- als ondergronds. Het COB (Kenniscentrum voor ondergronds bouwen) wil graag meedenken over de rol van de ondergrond in de strijd met het water.
- § Ecologisch herstel IJsselmeergebied.
- § Afsluitdijk en Houtribdijk open als het kan, dicht als het moet. Ecologisch herstel door verbinding van watersystemen.
- § Kans: aansluiten bij proces van de natuur. Zandmotor, beschermende werking.
- § Noodzaak en inrichting overloopgebieden.
- § Flexibiliteit is een grotere uitdaging voor innovatie.

Weerstand

- § De dreiging vanuit zee vindt alleen plaats bij Noordwester stormcondities. Deze situatie zou analytischer beschouwd moeten worden. Of waterkering verzwaren of Noordwesten storm reduceren door deels verdiepen van de Noordzee.
- § Zandwinning zodanig structureren dat er een grootschalig geulstelsel in de Noordzee ontstaat, waardoor het opgezwepte water kan afstromen en de windopzet kan reduceren.
- § Nader onderzoek eiland in de zee voor luchtvaart, energie en natuur.
- § Binnenzee voor de kust met nieuw land en getijdencentrales.
- § Fors zeewaarts verdedigen en verzekeren van een overstromingsrisico dat kleiner is dan het huidige, zodat er vanuit kustbescherming geen enkele beperking bestaat op welke functie dan ook. Kost veel, maar biedt ook veel mogelijkheden.
- § Een beschermende 30 meter hoge Noordzeedijk, een combinatie van natuurlijke energieparken en afgesloten natuurgebieden en een binnenzee voor wateropvang.
- § Kwetsbare functies op de Veluwe.

Algemeen

- § Start een aantal no-regret maatregelen.
- § Integrale oplossingen, zoals parkeergarages in combinatie met waterberging (zie Kuala Lumpur).
- § Bodemperspectief ontwikkelen: 'niet het water komt te hoog, maar de bodem komt te laag'. Geleidelijk ophogen van de bodem op strategische locaties maakt veel waterproblemen hanteerbaar. Bovendien herstelt het de geologische trend die door ons waterbeheer is onderbroken: het meegroeien van de delta met de zeespiegel.
- § Vluchtheuvels en cruciale transportnetwerken ophogen. Nieuwe wijken en voorzieningen boven NAP aanleggen.

Economie

Veerkracht

- § Behoud leidende wereldrol in duurzame delta oplossingen.
- § Pragmatische oplossingen die economisch gestuurd worden als reactie op wat er gebeurd, zoals verplaatsen elektracentrales in verband met koelwater.
- § Verplaatsen kapitaalgoederen naar hoge gebieden.
- § Duurzame energie.
- § Waardebehoud loskoppelen van de veiligheid van mensen?

Weerstand

- § Vesting Holland; vastgoedvermogen veilig stellen.

Algemeen

- § Economische ontwikkeling neemt toe, dus de gevolgen nemen toe, dus de risico's nemen toe.
- § Wereldwijd uitstralen dat we weten wat er op ons af kan komen en de oplossingen kennen die we in kunnen zetten, zodat investeerders zich niet bedenken.
- § Nederlandse ervaring vermarkten.
- § 10 miljoen moet je net zo beschermen als 40 miljoen inwoners. De vraag blijft of het veilig moet zijn. Zorg dat we meer inzicht krijgen in de variabelen waar we zicht op kunnen hebben. Elke investering in verdediging verdedigt de bestaande economie. Keuze defensief/ offensief maken op rendement in investeringen die je weet.

Landbouw

Veerkracht

- § Mobiele landbouw.

Weerstand

- § Investeren in de instandhouding van het bestaande landbouwareaal en versterking van de landbouwstructuur, leiden tot nieuwe ontwikkelingsperspectieven. Voor het voortbestaan van landbouw moeten in de randvoorwaardelijke sfeer moeten suboptimale omstandigheden door vernatting, planologische druk of andere beperkingen worden voorkomen en dient de zoetwatervoorziening te worden geborgd.

Ruimtelijke ordening en mobiliteit

Veerkracht

- § Mobiel wonen.
- § Ruimtelijke rust creëren.
- § Ruimtevreter uitfaseren.
- § Houdt rekening met Randstad 2040 scenario's en focus niet teveel op houdbaarheid. Tijdelijkheid voor voorzieningen? We zijn gewend aan denken in definitieve voorzieningen. Flexibiliteit in plannen: adaptief management. Rekening houden met onwetendheid en onzekerheid. Zie het deltaplan als voorbeeld. Is het nog te veranderen als het is aangelegd?
- § Met z'n allen naar het hoge noorden?
- § Flexibiliteit in een estuarien milieu vraagt meer van ons op het gebied van innovatie.

Weerstand

- § Anticiperen op economische drukte van de toekomst.

Algemeen

- § Oplossingen moeten valide zijn voor zowel een krimpende als een groeiende bevolking.
- § Hebben we een andere optie dan robuustheid? Anders raken we onze mensen kwijt. Veiligheidsrisico's bij vluchtende massa's zijn te hoog. Naarmate voor flexibiliteit wordt gekozen, moeten maatregelen in het achterland in samenhang worden ontwikkeld.
- § Multifunctionaliteit wordt veel genoemd. Waarbij opgemerkt wordt dat de discussie 'functie volgt peil of peil volgt functie' op de lange(re) termijn misschien niet meer relevant is.

- § Kans: benutten waterwegen voor andere doeleinden dan vervoer, bijvoorbeeld natuur.
- § Demografische ontwikkelingen zijn te onzeker en ruimtelijke ordening geeft te weinig houvast. Laat defensief versus offensief de leidende parameters zijn.

Bestuurlijke inrichting en burgerbewustzijn

Veerkracht

- § Andere kerntaakopvatting overheid.
- § Burgerbewustzijn burgers verhogen; eigen invulling beslissingen.
- § Burgers zullen moeten leren met risico's. 100% veiligheid bestaat niet. Grotere en kleinere risico's.
- § Toe aan paradigmashift/cultuuromslag op het gebied van de beleving van veiligheid.

Weerstand

- § Veiligheid blijft de kerntaak van de overheid
- § Ophouden met benadering per dijkvak, waterschap, provincie
- § Terugvaloptie rivierverruiming en dijkversterking uitwerken, hetzij als oplossing, hetzij als schrikbeeld.

Algemeen

- § Gecentraliseerd ruimtelijk- en mobiliteitsbeleid, waarbij alle partijen op centraal niveau structureel meepraten.
- § Slagvaardiger besluitvorming is wenselijk.
- § Internationale samenwerking is onvermijdelijk.
- § Verhandelbare rechten in plaats van regelgeving wat betreft het vasthouden van water?
- § Benader het probleem niet alleen lokaal, zoek ook mondiaal naar oplossingen. Werk zowel het 'Blue Print' (Europese coördinatie) als 'Scramble' (iedere regio voor zich) uit. Oplossingen moeten in principe aan beide scenario's kunnen voldoen.
- § Kies een volgorde en wees consistent.

Financiering

- § Denk na over randvoorwaarden, bijvoorbeeld financiering. In een kosten/baten afweging blijkt de harde strategie vaak voordeliger. Daarom wordt vaak gekozen voor een harde dijk. Zal dit in de toekomst anders zijn? Het CPB geeft aan: meer investeren in veiligheid en toch doen we dat niet.
- § Nederland gaat met investeringen om zoals het kopen van een huis: afschrijving/ levensloop. Nederland heeft momenteel 80% solvabiliteit en een zeer hoge welvaart. De financiering van maatregelen vormt geen probleem als de levensduur van investeringen in acht wordt genomen. Deze overstijgt de huidige afschrijvingsperiode.
- § De kosten voor de deltawerken zijn 0,15% van het nationaal bruto product per jaar voor 10 jaar geweest. Dit blijkt een beperkte uitgave.

BIJLAGE 3

13 maart – Fysische systemen

Discussiepunten in het toekomstbeeld van NL

- § Tijdens de brainstormsessie over hoe Nederland er in 2100 uit gaat zien kwamen de volgende grote discussiepunten en vragen naar voren:
- § Laten we overstromingen wel of niet toe? Het toestaan van overstromingen kan zorgen voor economische en sociale segregatie, aangezien de rijken naar hoger gelegen gebieden zullen trekken wat een rem op de investeringen kan opleveren. Er kan voor gekozen worden om met bijvoorbeeld drijvende woningen West-Nederland leefbaar te houden. De vraag is hoe vaak een overstroming wordt toegestaan en hoe met schade compensatie wordt omgegaan.
- § Wat is de waarde van een mensenleven in 2100? Vgl. in het verkeer accepteren we ook doden.
- § Wordt West-Nederland een grote stad of een natuurgebied? NL als natuurgebied, als ‘spannend waterlandschap’ van Europa. In dit scenario verhuist iedereen naar hoog NL en Duitsland. Of NL als één groeiende stad in Europa?
- § Zal de hoeveelheid en kwaliteit van de natuur in NL toe- of afnemen? Moeten wij nieuwe natuurwaarden accepteren of de oude waarden behouden? Wat is het referentiekader voor natuur.
- § Wanneer is Nederland vol?

Mogelijke trendbreuken

- § Virtuele wereld (2nd life) zal toenemen en een grote invloed hebben op onze leefwijze. We zullen hierdoor of juist meer behoefte aan menselijk contact hebben of juist minder.
- § Rotterdam; er komt een 3^e en 4^e Maasvlakte en Rotterdam is de plek waar innovaties plaats gaan vinden. Er zijn geen containers meer in verband met de ruimtedruk.
- § Andere organisatie van het waterbeheer.
- § Nieuw energiesysteem.
- § Mobiliteit zal veranderen (andere transport modaliteiten).
- § ‘De Nederlander’ bestaat niet meer; alleen ‘de Europeaan’. De rol van de EU zal sterk veranderen. Nederland bestaat niet meer, maar wordt een provincie van Duitsland.
- § Rotterdam en Schiphol worden verplaatst naar de kust.
- § Opleiding is belangrijk voor de creatie van bewustzijn. Ook zijn er meer techneuten nodig.
- § Parttime leven (andere dagindeling).
- § Meer aandacht voor waterschaarste en droogte in plaats van wateroverlast.

Oplossingsrichtingen

Voor twee verschillende scenario's is een brainstormronde gehouden om oplossingen of oplossingsrichtingen te inventariseren. Hier kwamen harde, zachte en ruimtelijke ordeningsmaatregelen uit. De maatregelen zijn geclusterd en vervolgens is een stemronde gehouden. De vraag in deze stemronde was: welke maatregelen zouden moeten worden opgenomen in het advies van de Deltacommissie? Hieronder staan de resultaten van deze stemrondes kort beschreven.

Scenario 1 - Extreme klimaatverandering, 40 miljoen inwoners

De figuur hieronder geeft een overzicht van de oplossingen genoemd voor het scenario extreme klimaatverandering en 40 miljoen inwoners.

In een stem ronde werden de volgende oplossingen het beste gewaardeerd. Tussen haakjes staat het aantal stemmen; iedere deelnemer kon vijf stemmen uitbrengen:

Harde oplossingen:

- § verbreden van de kust: 12 stemmen
- § super dijken: 10 stemmen
- § voorkomen dat het gebeurt: 9 stemmen
- § compartimenteren: 7 stemmen
- § eiland in zee: 6 stemmen
- § stad op palen: 4 stemmen
- § compact bouwen: 3 stemmen
- § vesting Holland: 2 stemmen

Zachte oplossingen:

- § basis bescherming door overheid aangevuld met eigen verantwoordelijkheid: 6 stemmen
- § bufferzone aanwijzen: 6 stemmen
- § drie grote brede rivieren: 5 stemmen
- § ophogen: 4 stemmen

Ruimtelijke ordening oplossingen:

- § meervoudig ruimte gebruik: 8 stemmen
- § de lucht in: 7 stemmen
- § nieuwe vorm van mobiliteit: 4 stemmen
- § waterfront ontwikkelen: 4 stemmen
- § verplaatsen Randstad: 3 stemmen
- § wonen op zee: 2 stemmen
- § laag Nederland water/hoog Nederland stad: 2 stemmen

Scenario 2 - Lichte klimaatverandering, 10 miljoen mensen

Het tweede scenario, volledig tegengesteld aan het eerste, leverde in een brainstorm de volgende meest gewaardeerde oplossingsmaatregelen of richtingen op:

Harde maatregelen:

- § verbreding van de kust: 12 stemmen
- § goed onderhoud: 11 stemmen
- § rendabel beschermingsniveau: 9 stemmen
- § huidige veiligheidsbeleid uitvoeren: 6 stemmen
- § meer lokale bescherming: 6 stemmen
- § aandacht voor afvoeren en bergen regenwater: 5 stemmen

Zachte maatregelen:

- § normen herzien: 14 stemmen
- § eigen verantwoording: 7 stemmen
- § kwaliteit leefomgeving verbeteren: 7 stemmen

§ groen blauw wonen: 5 stemmen

Ruimtelijke ordening:

§ de natuur zijn gang laten gaan: 7 stemmen

§ Noord-Nederland is waddenland: 6 stemmen

§ focus op buitenland: 2 stemmen

§ ruimte maken: 2 stemmen

Wat wordt er van de Deltacommissie verwacht?

De aanwezigen verwachten een lange termijn visie, met een goede onderbouwing en heldere probleemanalyse. Daarnaast verwachten zij een aantal concrete korte termijn acties en hopen zij dat er duidelijk keuzes gemaakt zullen worden.

De volledige brainstormlijst rondom het toekomstbeeld van Nederland en de geïnventariseerde oplossingsrichtingen zijn te vinden in bijlage 8.

BIJLAGE 4

13 maart – Fysische systemen

NL in 2100

Nederland is een waterrijk land in een opdrogende wereld. Zowel het land als de bevolking gaat krimpen, wat gevolgen heeft voor de verstedelijking. We kunnen dit het 'dubbele krimp scenario' noemen. De Randstad is meer aan elkaar gegroeid, maar er staan wel meer delen leeg. De bescherming van dit economisch waardevolle kennisgebied is hoog. Misschien raakt de Randstad geografisch en bestuurlijk steeds meer geïsoleerd en komt er een 2^e Randstad op de hoge gronden. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt wordt de huidige Randstad in stand gehouden. De Randstad is een erfenis uit het verleden, die we niet zomaar kunnen afschrijven. Er zal wel nagedacht moeten worden over een andere inrichting van steden, in verband met leegstaande delen van de stad. De Randstad zal een trekpleister blijven, omdat we houden van waar we wonen, dat is altijd zo geweest.

In 2100 zijn er afspraken gemaakt met stroomgebieden, bijvoorbeeld over Nederlandse betalingen voor retentiegebieden in Duitsland. Het vertrouwen in de overheid blijft groot.

De landbouw krijgt het zwaar. In 2100 wordt er meer gewerkt met zilte teelt.

Discussiepunt is de verdroging, die als 'zeer problematisch' wordt voorspeld en die als 'nauwelijks relevant' wordt afgedaan. In 2100 wordt zoet water steeds meer met behulp van osmose uit zout water gecreëerd.

Het transport over water naar het achterland wordt uitgebreid, waarbij bevaarbaarheid een probleem kan worden in verband met de droogte. Of gaan ook de boten zich aanpassen? Lightrail over water?

Meer mensen werken vanuit huis, maar we blijven mobiel. Experts in een kenniseconomie reizen. Grotere bereikbare bedrijventerreinen liggen dichterbij huis, omdat we de hoge kosten van files zat zijn.

Meer mensen wonen op het water, waarbij ziekten die met muggen mee komen een tegenslag gaan vormen.

De Betuwelijn wordt een onderdeel van de ecologische hoofdstructuur.

De diversiteit in beveiliging tussen gebieden neemt toe.

*Oplossingen**Laat trends en drijvende factoren sturend zijn*

§ KT: de regio Rijnmond krimpt vanaf 2035. Houd hier rekening mee in de bouwopgave.

§ KT: De Zuiderzeelijn gaat niet door. Het Noorden richt zich nu al steeds meer op Duitse gebieden met potentie, in het bijzonder op (de havens van) Hamburg en Bremen. De groeipotenties van de Eemshaven moeten dan ook verkend worden. Brabant zal zich meer op het Zuiden gaan richten.

§ LT: Inzetten op groei of krimp is onvoldoende. Zet in op meerdere vlakken. Wat zijn de drijvende factoren/ inrichtingsparameters/ overkoepelende variabelen die als scenario-uitgangspunten genomen moeten worden? Pas er hierbij voor op dat oplossingen niet over het hoofd worden gezien door oplossingen tegenover elkaar te zetten. Juist in scenariodinken hoeft geen keus gemaakt te worden, maar kunnen oplossingen in meerdere scenario's meegenomen worden.

§ LT: Investeer in de rand van de Delta.

Houd regionale differentiatie in het oog.

Besef dat ook in de gekozen blik een visie ligt (= keuze).

Gebruik geografisch specifieke gebieden als iconen. Kies gebieden met sturende en urgente problemen, zoals de Zeeuwse Delta en het IJsselmeergebied

Pas op voor vrijblijvendheid. Onderneem actie, no regrets, pilots, best practices. Creëer hiermee een urgentiegevoel. Anticipeer op windows of opportunity of creëer de urgentie zelf, om veranderingen in de ruimtelijke ordeningen te bewerkstelligen. Laat water hierbij de sturende kracht zijn.

Meer functiecombinaties

Waar liggen kansen in combinatie met water en waar liggen bedreigingen? Maak een collectieve keuze hoe we het doen en laat de invulling over aan het individu.

§ Water en natuur en landschap

Zandruggen, oeverwallen en strandwallen vormen de meest waardevolle onderleggers in Nederland. Maak gebruik van deze oerkeraktertrekken van het landschap. De inbreng van (historisch) geografen en kunstenaars kan hierbij waardevol zijn.

We moeten proberen uit de sfeer van 'problemen oplossen' komen, en meer constructief denken. Veiligheid is niet het aspect dat het meeste spreekt. Wat meer aanspreekt is bijvoorbeeld 'leven in het groen'. Anticipeer hierop en creëer nieuwe gebieden in een nieuw landschap.

§ Water en seizoensafhankelijke activiteiten

Kunnen we iets met de seizoenswerking van water? Zijn er bijvoorbeeld activiteiten die per seizoen een ander oppervlak nodig hebben?

§ Water en wonen en zoetwatervoorraad

Het IJsselmeer wordt woonlocatie nummer één? Een groot aantal deelnemers ziet nieuwe vormen van wonen op het water als een kans. Met wonen op water stellen we ons in op dat wat kan gaan komen, op dynamiek. Het is mogelijk zelf een woon-water landschap te creëren door bewust polders onder water te zetten. Hiermee wordt tegelijk verzilting tegen gegaan en voorzien in noodoverloopgebieden. Waterberging is goed te combineren met woningbouwlocaties. De aangelegde zoetwatervorraden kunnen bovendien voor de landbouw gebruikt worden. Water, wonen en natuur integreren, zodat een rood-blauw-groen mozaïeklandschap ontstaat.

Sommigen zien wonen op het water als een noodoplossing.

§ Water en transport

Probeer niet tegen de gradiënten in te gaan, maar ga met het natuurlijke waterval mee.

Kustbescherming

Getrapt veiligheidssysteem.

Landbouw

De landbouwopgave zou breder bekeken moeten worden. De landbouw zou deels naar andere werelddelen kunnen verhuizen, zoals naar grote vruchtbare gebieden in Rusland en de Oekraïne, wat economischer is. Verder zijn genoemd: efficiëntere irrigatie, andere gewassoorten.

Compartimentering om blauwalg tegen te gaan.

De Rijn is een gletsjerrivier, met een vrij constante afvoer als kenmerk. Ga hier efficiënter mee om.

Economie

Nederland zou neer gezet moeten worden als een innovatieland. Alleen op deze manier kunnen we een economie opzetten die stand houdt. 'Groen rechts' / 'Groen kapitalisme' als kans voor NL in een opdrogende wereld. Laat de economie groeien door kennis over winstgevende manieren van verantwoorde groene exploitatie te verkopen.

Burgers willen niet inleveren in welvaart en ze willen geen schuldgevoel krijgen. Genieten, douchen, vliegen, niet inleveren van vrijheden.

Veiligheid en bestuur

Discussie: andere bestuurlijke arrangementen/andere bestuurlijke inrichting? Bijvoorbeeld op watersystemen gebaseerde bestuurslagen?

Nederlanders zullen veiligheid blijven eisen. Laat buitendijks de eigen verantwoordelijkheid en houd de collectieve bescherming binnendijks vast. Binnendijkse kenniseconomie met garantie op veiligheid van de overheid. Burgers willen veiligheid en het maakt niet uit hoe.

Bedrijven zullen steeds meer druk uitoefenen op de overheid. Moeten bedrijven meefinancieren? Worden de 6 waterschappen als waterbedrijven, deels privaat, deels overheid, verantwoordelijk voor de veiligheid? Probeer de huidige bureaucratie op te heffen, maak lijnen korter, integratorschap voor gebiedsontwikkeling. We zoeken een krachtig orgaan dat plannen erdoorheen weet te krijgen in kort tijdsbestek met beperkte procedures.

Nederland blijft Nederland, België blijft België.

Wanneer neemt de overheid welke beslissing? Wanneer beslist de overheid dat we naar het Oosten moeten verhuizen? Den Haag naar het Oosten als voorbeeld?

Maak een keuze welk gebied als eerste overstroomt indien nodig bij extreme rivierafvoer

Afspraken tussen stroomgebieden over droogte en overlast.

BIJLAGE 5

27 maart – Ruimtelijke ordening

NL in 2100: de uitdaging

Iedereen gaat er vanuit dat de Delta een bevolkt gebied zal blijven. Is dat werkelijk zo? In New Orleans is na Katrina ook een veel lagere dichtheid van de bevolking teruggekomen. Voor Katrina waren er ca. 600.000 inwoners, nu is dat gekrompen naar ca. 400.000. Wat zijn de effecten van een ramp op de Nederlandse delta.

Er moet bewust gekozen worden voor bouwlocaties. Kijk goed naar de fysieke omgeving. Geen investeringen in lage gebieden.

Daar waar de economische motor zit moet dat behouden blijven. Verder kan de economie in de kuststrook tot Amsterdam intensiveren, economie is leidend en water is ondergeschikt. In Oost-Nederland kan het water een leidende functie vervullen, hier zullen de overige disciplines zich onderschikken.

Voor miljoenenstad: geen versnippering meer, geen suboptimalisering, in één keer een paar stappen zetten en dan goed zitten voor een lange tijd. Een miljoenenstad als cirkel om het groene hart, met landbouw in het Noorden. Eventueel verplaatsen kassen uit het Westland

Investeer ook in infrastructuur om het voor iedereen mogelijk te maken te reizen naar elk gebied. We gaan steeds meer richting virtuele kantoren, dus kleine steden zijn voor wonen en misschien in mindere mate voor werken. Groene Hart is laag, natuurlijke plek voor water, misschien zijn er kansen voor een waterstad. Overlaatgebieden herstellen en de boerderijen op terpen binnen het groene hart.

Tegen miljoenenstad: Over 50 jaar krimpt de Randstad volgens demografische voorspellingen. Bovendien is Nederland een echt dorpenland. Een miljoenenstad zou niet in het imago van Nederland passen.

De dienstensector groeit nog steeds en Zwolle is de enige stad waar de afgelopen 5 jaar een tekort was aan kantoorruimte. Een voorspelling is dat Drenthe zal groeien, omdat deze provincie geen last lijkt te hebben van de veranderingen en omdat er steeds meer economische groei is in Zwolle.

Nederlanders zijn dorpingen, ze willen in dorpen/wijken wonen. Het fysieke element is belangrijk. Groeikernen zullen blijven. Het loont om eerst te kijken waar we natuur willen. Recreatie, wonen en werken kunnen we later invoegen in het geheel.

Het is de goede vraag of de huidige activiteiten nog wel in de Randstad plaats moeten vinden. Verplaatsen om de gevolgen van een eventuele catastrofe te verkleinen?

We kunnen Nederland wel indelen maar zo makkelijk zal dat niet gaan. Nederland wordt probleemgestuurd. Ingrijpende besluitvorming doen we alleen als er een probleem is. Het probleem is hier een stijgende zeespiegel gecombineerd met een bodemdaling, dat is het probleem en dat moet het uitgangspunt zijn.

Het kustprobleem is oplosbaar, als men maar durft! De uitdaging ligt in het binnenland, bij de rivieren.

Als we een grote stap(pen) wil maken met onze RO is een centrale benadering gewenst. Het werkt niet via de provincies. De regie bij de overheid leggen, dit is nodig maar ook een uitdaging. Net als de EHS is de Water Hoofdstructuur Structuur overkoepelend.

IJsselmeer als zoetwaterbassin. Potentieel exportproduct, mits de hoeveelheden het toelaten. Het IJsselmeer zuinig mee om gaan.

Water vasthouden gaat ten koste van grond voor andere doeleinden. Wat zou mogelijk wel weg kunnen? Of waar moet je de combinatie zoeken met water op het land. We moeten vooral een andere manier van denken krijgen. Leven met het water in plaats van tegen water. Het Water moet een prominente positie krijgen binnen onze leefomgeving. Nu denkt men nog te vaak dat als er water binnen is het zo spoedig mogelijk weer naar buiten moet, misschien moet die denkwijze anders.

Natuur versus landbouw; als er gekozen moet word steeds een van de functies als eerst opgeofferd.

De landbouw kan veranderen richting zilte teelten. Economie wordt door diensten draaiende gehouden, de landbouw heeft niet veel ruimte nodig om zelfvoorzienend te zijn à Het is een illusie dat je zonder landbouw kan. We moeten zelfvoorzienend worden. Goed kijken naar de kwaliteiten van het gebied. à over 100 jaar wijnbouw in Limburg? Wat zijn de kwaliteiten van het gebied en hoe kunnen we deze versterken in de loop der jaren.

Moeten we de landbouw dan opgeven? Misschien moeten we wel het zoet houden van West-Nederland opgeven. Daarmee kunnen we andere landbouwtypen ontwikkelen en recreatiefunctie meer de ruimte geven.

Kenniseconomie zal moeten uitbreiden in Eindhoven en omgeving. Brabant heeft kansen om zichzelf verder te verstedelijken, hier zal de economie de RO en de water kwantiteit overtreffen. Misschien zal Brabant een kennis-Randstad worden, met Eindhoven als kern.

Een kracht van Nederland zijn de goede ingenieursbureaus. Laat hun kennis helpen bij het vinden van oplossingen. Focus niet alleen op de kust, denk aan het binnenland. Daar ook de recreatie niet vergeten. Nederland zomersportland!, uitgaande van de positieve effecten die de klimaatveranderingen meebrengen.

Financiering hoeft geen probleem te zijn! De overheid krijgt voldoende geld om zelfs de grootste projecten te kunnen financieren. We kijken teveel naar wat iets kost. Als je Nederland inricht zodat de welvaart gegarandeerd is, heb je meer geld om uit te geven. Wat draagt dan het meeste bij aan de welvaart in NL?

Belangrijke aanname is dat er economische groei is/blijft.

Eilanden voor de kust, dat idee zal op zijn merites worden beoordeeld. Ruimte voor de Rivier blijft belangrijk; we leven niet los van de natuur. Dat besef zijn we de laatste 100 jaar verloren.

Differentiering van overstromingsnormen. Overstromingnormering aanpassen per gebied.

Koppeling van oplossingen

Wonen en infra

Brakke tuinen: accepteren dat tuinen van mensen brak zijn en daarop inspelen door aangepaste planten te stimuleren. Zuiniger met watergebruik omgaan. Minder spoelwater gebruiken. Combineren van meerdere functies.

Intensieve verstedelijking; beter inbreiden dan uitbreiden. Dat creëert elders meer ruimte. Infra wordt betaalbaar. Ook in de steden concentreren van functies: hoogbouw en parkeren. Dit zijn allemaal Randstadoplossingen, niet iedereen woont in de steden. Deze voorstellen moet je niet in het noorden willen bijvoorbeeld.

Klimaatbestendig bouwen.

Mensen zullen niet verhuizen. Men laat zich niet wegsturen. Kansen liggen voornamelijk op het water, zoals wonen op het water. Golfslag zal de grootste belemmering zijn voor wonen op water. Een eiland, om meer (woon)ruimte te creëren is RO-technisch geen slecht alternatief. Het is ook relatief goedkoop, in verhouding met bouwrijp maken van vergelijkbaar grote gebieden. Om meer ruimte te creëren is het ook mogelijk om eens met een kritisch oog te kijken naar vele Vinex locaties.

Het is van belang om randvoorwaarden op te stellen voor bouwen op het water, waar wel en waar niet.

Concentratie van functies; grote steden blijven belangrijk.

De strijd om de ruimte is gaande. Het lijkt alsof de landbouw als functie er bij inschiet en moet wijken voor water of bouw. De landbouwprijzen stijgen. Nu begint de strijd echt. We bouwen nog steeds alsof we grote gezinnen willen huisvesten. Maar daar is verandering in aan het komen. Door grotere aantallen vergrijzing willen we wellicht meer concentratie. We missen de vergrijzing in deze discussie: het is een kans omdat oudere mensen bij elkaar willen wonen met veel voorzieningen bij de hand. Asteden zullen daar dus op voor kunnen sorteren.

Klimaat en Water

Strand verbreden, meer zand in zee. Eventueel onder water, kan ook boven water, dan heb je er voor recreatie meer aan. Maar dat laatste kost meer.

Water en natuurspeeltuin; een proeftuin van Europa. Hier nemen we de ruimte en vrijheid om bijzondere dingen te ontwikkelen.

Dynamisch kustbeheer, een natuurlijker systeem.

EHS: natuur op lange termijn belangrijk voor wonen. Combineer dat met de wateropgave.

Kernkwaliteiten van gebieden behouden (IJsselmeer: openheid, duisternis, ruimte).

Niet overal stukjes afknabbelen. Sommige dingen moeten wel zo blijven als ze zijn, daar moeten we niet aankomen. Ook al lijkt het in tegenspraak met het ontwikkelen van nieuwe dingen.

Waar willen we dan wel functies veranderen en waar niet?
Afsluitdijk hoger? → andere functies erbij nemen, zoals recreatie en natuur.

Uiterwaarden onder water zetten.

KRW hogere ambitie geven is duur, maar is bij alle scenario's nodig.

BIJLAGE 6

27 maart – Ruimtelijke ordening

Deel 1: NL in 2100; de uitdaging

- § Er wordt veel en vooral gekeken naar het westen. Vergeet de rest van Nederland niet met name het Noorden.
- § Het zorgdragen en instandhouden van de zoetwatervoorziening is een belangrijk item.
- § ZW NL ligt in de frontlinie. De uitdaging is om NL klimaatbestendig in te richten.
- § Bekijk de problematiek integraal. Het gaat om een nationale opgave.
- § Zet NL niet op slot.
- § Bedreiging beschouwen als kans.
- § Natuur kan zich zelf herstellen. Zorg en geef ruimte voor de natuurlijke dynamiek en zorg voor een robuuste natuur.
- § Nationale en regionale wateren is een samenhangend systeem. Oplossingen in samenhang bekijken.
- § Voldoende veiligheid is het uitgangspunt. NL is onderdeel van één delta.
- § Het is belangrijk om naar buiten uit te stralen dat veiligheid gegarandeerd is en dat in NL geïnvesteerd kan blijven worden.
- § Multifunctionaliteit van de waterkeringen (wonen/werken/natuur). Brede en hoge dijken in combinatie met andere functies.
- § Waterveiligheid moet op de politieke agenda blijven.
- § NL is gidsland op het gebied van water en waterveiligheid. Er zijn kansen, benut die.
- § Technisch kan veel.
- § Aandacht om de burgers bij dit proces te betrekken. Draagvlak en bewustwording is nodig.
- § Geef de stad aandacht. Binnen de stad zijn veel maatregelen mogelijk.
- § Bij de ruimtelijke kwaliteit ligt de opgave. Die landschappen die sterk zijn (Wadden etc.) sterker maken door erin te investeren. Zwakke delen niet in investeren.
- § De opgave is ruimte creëren voor water. Geef de rivieren de ruimte.
- § De oostkant van NL wordt drukker. Trek vanuit de Delta naar de hoger gelegen delen. Mogelijk ook DL. Niet bouwen in lage delen. Ontwikkeling vooral in de hogere delen.
- § Kijk verder dan alleen de NL grens. Maak de problematiek internationaal. Maatregelen in DL hebben effect voor NL (vasthouden etc.).
- § NL blijft een rijk land gelet op zijn ligging. Mainport Rotterdam blijft belangrijk.
- § Houd rekening met eigendomssituaties.
- § Meer bouwen en leven met water.
- § Lagenbenadering op basis van de eerste laag (fysiek) is een goede structurerende methodiek.
- § Overheidsrol moet meer dirigistisch. Maatregelen moeten kunnen worden afgedwongen.
- § Aanvaard de consequenties van de maatregelen die nodig zijn. Vrijblijvendheid moet uit de discussie (urgentiegevoel).
- § Geef ook aan wat we niet willen.
- § Definitieprobleem. Wat wordt er onder veilig verstaan? Veiligheid is geen eenduidig begrip.

Waar wordt ruimte gecreëerd?

- § Zeewaartse uitbreiding. Functies verplaatsen van land naar zee.
- § Verdichten: meer functies combineren (boven en onder elkaar). Stapelen/derde dimensie. Bouwstop. Geef aan waar niet gebouwd kan worden, zodat de toekomst niet wordt gefrustreerd. Bijvoorbeeld niet meer bouwen in de uiterwaarden of lager gelegen delen in NL (Plaspolder). No regret.
- § Tijdelijk bouwen en tijdelijke functies overwegen. Via tijdelijke gronduitgifte.
- § Bouw logischer zodat je ruimte ziet (zichtlijnen).

Waar is water sturend voor RO?

- § Grote rivieren.
- § Laag west NL.
- § Flipper IJssel/Rijn is belangrijk voor waterverdeling.
- § Bekijk en bespreek mogelijkheden in buitenland.

Andere oplossingsrichtingen

- § Er zal een goede balans nodig zijn tussen collectieve en de eigen verantwoordelijkheid.
- § Onbezwijkbare dijken en innovatieve dijken.
- § Maak een top 5 van problemen en geef aan hoe die worden opgelost.

BIJLAGE 7

27 maart – Besluitvorming

NL in 2100: de uitdaging

Water is de uitdaging. En het water blijft stijgen. De overheid zou zich moeten wapenen voor de ergste scenario's. Piekafvoeren en extremen worden steeds groter, zoals de hoogte van golven op de Noordzee. Extrapoleren op gemiddelden is niet meer voldoende. Ga er van uit dat het erger en sneller zal gaan dan we nu steeds denken, dan kan het alleen maar meevallen. Liever de nachtmerrie dromen en blij zijn dat we nog een halve eeuw de tijd hebben om tot een oplossing te komen. Hamburg bereidt zich bijvoorbeeld voor op tsunami's vanuit de Noordzee. In hun animaties is Noord-Nederland weg door het instorten van 100.000 ha zeebodem. Door het ontsnappen van methaangas is de zee verzuurd en wordt de bodem poreus, waardoor deze inklapt. Wij houden geen rekening met dit scenario.

Moet het omdraaien van de golfstromen ook meegenomen worden als scenario?

Zijn functies houdbaar op plekken waar ze nu liggen? Verkeersroutes en landbouw verdienen extra aandacht.

We hebben de Delta kwetsbaar gemaakt. Gebruik gebieden tijdelijk anders, verander de perceptie van natuur en verander de filosofie van vechten. Cyclisch ontpolderen om mee te groeien met de zeespiegelstijging, zoals het Verdronken Land van Saeftinghe. Door ontpoldering stijgt de bodem weer.

Behouden wat er is, is geen vanzelfsprekendheid. Het is waarschijnlijk dat er grote sociaaleconomische veranderingen zullen plaats vinden. Economische centra zijn zich de afgelopen 30 tot 40 jaar gaan verplaatsen van de Atlantic naar de Pacific. Over 100 tot 200 jaar is Nederland een buitengewoon kwetsbaar gebied, waar wonen al eerder in twijfel wordt getrokken. Zware industrie en diensten zullen zich gaan verplaatsen naar het oosten. Het hoeft maar één keer mis te gaan, en er zal een ongekend grote beweging op gang komen. Mogelijk zal industrie zich verplaatsen naar vindplaatsen van energie (fossiel en biomassa).

Probeer veranderingen niet alleen aan klimaatverandering op te hangen, maar ook aan draagvlak voor ingrepen in de inrichting van NL. Bedenk leuke dingen die iets toevoegen aan de kwaliteit van leven. Maar pas op met de 'leukeidfactor' van kansen. Het gaat nog steeds om onze veiligheid.

De burgemeester van grote steden maken zich zorgen dat hoger opgeleiden zullen weg trekken. Ook bedrijfsverplaatsingen hebben grote consequenties voor ons land.

De regie bij de overheid is nog niet duidelijk. Ontwerp een besluitvormingsproces ten behoeve van denkbare problematiek, bijvoorbeeld exit-strategie als kosten-baten/angst-geluk balans negatief wordt.

De huidige contouren globaal gehandhaafd door het ophogen van de primaire keringen versus grootschalige landaanwinning.

Denk bij de oplossing aan een economisch interessant evoluerend perspectief, dat de waterveiligheid substantieel aanpakt, en dat vervolgens multidisciplinair ten gunste is aan het natuur, recreatie en wonen.

In 2100 - 2200 is Nederland niet meer relevant.

Een delta blijft een dichtbevolkt gebied als deze zich dynamisch blijft ontwikkelen.

De volgende scenario's moeten in ieder geval uitgewerkt worden in een transitie-model, waarin de scenario's naast elkaar bestaan:

- § rampenscenario;
- § offensief scenario;
- § kansenscenario.

Hoe zorgen we ervoor dat dit rapport niet in een la verdwijnt?

Geef de urgentie zo weer dat de pijn in de buik wordt gevoeld, en tegelijk handelsperspectief biedt. Niet negatief, en kansen onderstrepen door te koppelen aan acute dossiers, om slagkracht niet kwijt te raken. Benoem korte termijn acties en ga meteen aan de slag. Zorg dat opinieleiders 'binnenboord' zijn in verband met verminderen van de weerstand en om jouw boodschap uit te dragen. Wat nodig is zijn nieuwe bestuurlijke arrangementen met inbegrip van het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties

Belangrijke woorden: lobby, onderbuik, creëren bewustzijn, inzetten sleutelfiguren die de boodschap uitdragen, waarna de politiek niet anders kan dan meegaan.

In detail

- § Laat relevante bestuurders onderdeel van de discussie zijn.
- § Functioneel bang maken (werkwijze Al Gore) lijkt te werken om een urgentiegevoel te creëren, maar de valkuil is dat er af te dingen valt op de feiten. Let op de toonzetting en durf onzekerheden toe te geven. Er is meer aandacht nodig voor de oorzaak van de waterstijging. De oplossingen zijn echter niet leuk. CO2 moet omlaag. Films geven mensen een schuldgevoel, zonder oplossingen te bieden. Uitdaging voor het bestuur is om van een 'nee-samenleving' de omslag te maken naar een enthousiaste samenleving. Geef de scenario's en de verschillen tussen de scenario's aan en biedt tegelijk oplossingen en handelingsperspectief. Noem ook de uitdaging. Veiligheidsbeleid in plaats van onveiligheidsbeleid. En besef dat er nooit één oplossing is. Het is 'en en' en niet 'of of'. Er is niet één beste manier. Verschillende manieren voor verschillende mensen.
- § Laat zien dat iedereen er naar smacht dat er iets moet gebeuren. Fundeer het revolutionaire scenario op dat niveau. Formuleer een nieuwe gemeenschappelijke oriëntatie om hindernissen te overwinnen en zet hiermee een trend.
- § Maak er een intensieve stoelendans van om meer begrip te krijgen voor elkaars problematiek.
- § Leg het terug op het bord van de mensen zelf. WIJ hebben een probleem.
- § Zorg dat opiniebepalers 'binnenboord' zijn. Het gaat hier niet om belangenbehartigers, maar om mensen met ruimte. Met voorkeur een persoon met charismatisch leiderschap. Ook berichtgeving van maatschappelijke organisaties in hun eigen tv-tijd en bladen. De

- huidige structuren zijn onvoldoende. Wat nodig is zijn nieuwe bestuurlijke arrangementen met inbegrip van het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties.
- § Creëer een gevoel in de buik. Mensen denken met hun buik. De politiek volgt. Kunnen we grote organisaties als Natuurmonumenten daarbij betrekken? Leren van Natuurmonumenten is een 'feel good' moment.
 - § Voldoende macht (=mensen) en kracht (=wetenschap, bedrijven, bestuurders) achter het probleem krijgen en zorg dat deze betrokken blijven. Garandeer de continuïteit van betrokkenen. Daarna kan verbreed worden.
 - § Kijk ook naar andere facetten, zoals verkeer, kernenergie. Urgentie wordt vertaald in gedrag. Hebben de richtlijnen voor een noodsituatie? Waar moeten we bijvoorbeeld naar toe evacueren?
 - § De legitimiteit van bestuur wordt gerelateerd aan dat wat op dat moment van belang is.
 - § 'Spectaculaire projecten kosten veel geld'. Is dat in alle gevallen zo?
 - § Houd in het oog dat spectaculaire projecten niet persé de beste oplossing bieden. Bijvoorbeeld energiebesparing op kleine plekken is niet spectaculair, maar kan grote winst opleveren.
 - § Operationaliseer veiligheidsbegrip in het openbaar bestuur. Dit geeft legitimiteit voor de zorg voor de veiligheid van burgers.
 - § Leer van het bedrijfsleven waar het gaat om scenariodenken. Interdepartementale structuren, of zelfs ultiem: apart departement.
 - § Bouw een geheugen op. Veel is namelijk al eerder bedacht.
 - § Lange termijn oplossingen vragen om bestuurlijke continuïteit. Politiek onverstoorbare processen vragen om constante financieringsstroom, bijvoorbeeld x% binnendijkse investeringen.
 - § Start: communicatie om draagvlak te creëren.

Hoe borgen we duurzame grote besluiten? Structuren en personen

De problematiek gaat niet alleen over structuren, maar vooral om aansprekende charismatische personen die opstaan.

In detail

- § Benut de huidige wetgeving en zoek mogelijkheden voor integratie. Verzorg eerst de integratie en inbedding hiervan.
- § Discussie:
 - § de start is belangrijk. Neem de tijd om iedereen te betrekken in de voorbereiding. Voorkom hakken in het zand. Partijen halverwege naar binnen krijgen is vele malen moeilijker;
 - § is het efficiënt iedereen te horen? Mensen met verstand van zaken moeten nu hun werk al kunnen doen.
- § Zoek een charismatische procesleider die vertrouwen geniet in de kring waar hij uit voortkomt en die ruimte genoeg heeft om flexibel te opereren. Start de conceptuele fase nooit in een kring van vertegenwoordigers zonder ruimte.
- § Primair: communicatie richting burgers.
- § Zet negatieve energie om in draagkracht.
- § De democratie is niet bedacht op het afdwingen van oplossingen. We worstelen in het spanningsveld tussen leiderschap en democratie.
- § We zijn bang de discussie aan te gaan over structuur. Deze huidige structuur komt voort uit de waterhoek. Mensen zijn belangrijker gebleken dan structuur, maar ga zowel de discussie aan over structuren als over personen. We hebben mensen nodig die de

urgentie van actie en de kansen zien en dat kunnen communiceren. En die eventueel zelfs boven de structuren kunnen gaan staan.

Financiering

Geld is geen probleem. Maar gaat deze redenering ook op als het onderhoud van de bescherming van NL betaald moet worden?

- § Politiek en geld is lobby. De politiek moet bovenmatig veel inspanning leveren om geld bij elkaar te krijgen. Maar moet het Rijk al het geld opbrengen? Zaken die geld opleveren zouden kunnen betaald worden door het bedrijfsleven.
- § Zorg ervoor dat veiligheid gegarandeerd wordt, zodat bedrijven bereid blijven te investeren. Investeerders komen als de randvoorwaarden goed zijn. De overheid moet dit faciliteren.
- § Het bedrijfsleven geeft aan dat infrastructuur de beste investering is.
- § Denk zonder grenzen.
- § We zijn het rijkste land per hoofd ter wereld. De oplossingen weten we wel te bedenken. Geld krijgen is de truc. Communicatie en lobby zijn sleutelwoorden.

COLOFON

DE DELTACOMMISSIE LEGT HAAR OOR TE LUISTEREN

OPDRACHTGEVER:

DE DELTACOMMISSIE

STATUS:

Vrijgegeven

AUTEUR:

Martine Leewis
Harm Albert Zanting

GECONTROLEERD DOOR:

Harm Albert Zanting

VRIJGEGEVEN DOOR:

Harm Albert Zanting

28 maart 2008
C03031/BR8/017/000001/kvb

ARCADIS NEDERLAND BV
Lichtenauerlaan 100
Postbus 4205
3006 AE Rotterdam
Tel 010 2532 222
Fax 010 4341 398
www.arcadis.nl
Handelsregister
9036504

©ARCADIS. Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitzonderingen door de wet gesteld, mag zonder schriftelijke toestemming van de rechthebbenden niets uit dit document worden veelevoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, digitale reproductie of anderszins.